

Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume:2, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year:

Sivil Toplum ve Batılılaşma Kavramları Bağlamında İdris Küçükömer'in Demokrasi Algısı¹

İdris Küçükömer's Perception of Democracy in the Context of Civil Society and Westernization Concepts

Sümeyye Beyzanur Ergün

Eyüp Belediyesi Gençlik Merkezi/ İstanbul, Türkiye
sumeyyebeyza91@gmail.com orcid.org/0000-0003-0124-1685

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 30.01.2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 19.03.2022

Yayın Tarihi/Date Published: 20.04.2022

Atıf / Citation: Ergün, Sümeyye Beyzanur. "Sivil Toplum ve Batılılaşma Kavramları Bağlamında İdris Küçükömer'in Demokrasi Algısı". *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 2/2 (Nisan/April 2022), 80-111.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial License

¹ Bu makale, Ocak 2019 tarihinde Sakarya Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimdalı'nda tamamladığımız "Türk Aydınının Din Anlayışı (Sezai Karakoç ve İdris Küçükömer Örneği)" adlı tezin ilgili bölümünden geliştirilerek hazırlanmıştır.

Öz

Bu makalede, İdris Küçükömer'in Batılılaşma ve sivil toplum kavramları bağlamında demokrasi algısı incelenmiştir. Öncelikle demokrasi kavramı ele alınmış, demokrasinin kökeni ve gereklilikleri üzerine çalışılmıştır. Ayrıca sivil toplum ve Batılılaşma kavramlarına değinilmiş, Türkiye'nin siyasal düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir yer tutan Batılılaşma ve sivil toplum kavramları birlikte ele alınmıştır. Eski Yunan'dan günümüze kadar demokrasi düşüncesinin gelişim aşamaları incelenmiş, Batı'da kurulan feodal yapıların ve burjuva sınıfının demokrasinin gelişmesine katkıları anlatılmış, Osmanlı'da bu sınıf ayrımlarının olmayışının demokrasinin gelişimini olumsuz yönde etkilediği üzerine durulmuştur. Bu minvalde Batılılaşma hareketleri ile Osmanlı'da görülen yenilik hareketlerinin amaç ve sonuçları değerlendirilmiş, İttihat ve Terakki'den Demokrat Parti'ye kadar çeşitli örneklerle halkın yönetime hangi ölçüde katıldığı tartışılmıştır. Böyle bir bakış açısıyla Demokrasinin olmazsa olmazının halkın yönetime katılması olduğu fikri beyan edilmiş, bunun da sivil toplumun gelişmesiyle paralel ilerleyeceği üzerinde durulmuştur. Bütün bunlardan yola çıkarak çalışmanın temelinde İdris Küçükömer'in demokrasi tarihine nasıl baktığı, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde demokrasiye dair nelerin yapıldığı veya yapılamadığı ve gerçek demokrasiye ulaşmak için nelerin yapılması gerektiğine dair fikirleri yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Sivil Toplum, Batılılaşma, Demokrasi, İdris Küçükömer

Abstract

In this article, İdris Küçükömer's perception of democracy in the context of Westernization and civil society concept has been examined. Here, first of all, the concept of democracy is discussed, the origin and requirements of democracy are studied. The concepts of Westernization and civil society, which have an important place in the shaping of Turkey's political thought, are discussed together. The developmental stages of the idea of democracy from ancient Greece to the present were reviewed, the contributions of the feudal structures established in the West and the bourgeois class to the development of democracy were explained, and it was emphasized that the absence of these class distinctions in the Ottoman Empire negatively affected the development of democracy. The aims and results of the Westernization and the innovation movements in the Ottoman Empire were evaluated, and the extent to which the people participated in the administration was discussed with various examples from the Union and Progress Party to the Democrat Party. It was stated that the sine qua non of democracy is the participation of the people in the administration, and it was emphasized that this would progress in parallel with the development of civil society. In this study, İdris Küçükömer's views on the history of democracy, what was done or could not be done about democracy in the Ottoman and Republican periods, and what should be done to achieve real democracy were examined.

Keywords; Civil Society, Westernization, Democracy, İdris Küçükömer.

Giriş

Sivil toplum ve Batılılaşma kavramları etrafında İdris Küçükömer'in demokrasiye bakışının anlatılacağı bu çalışmaya onun hayatı ile başlamak yerinde olacaktır. 1925 yılında Giresun'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Küçükömer, küçük yaşta babasını kaybetmiş zorlu koşullar içinde öğrenimini sürdürmüştür. Onun siyasi ideolojisinde bu zorlu koşullarla küçük yaşta baş etmenin izleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görülecektir. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde tamamlayarak, aynı fakültede asistan olarak göreve başlayan Küçükömer doktora tahsilini de burada yapmıştır. Asaf Savaş onun hayatındaki zorlu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

Hayatı boyunca birçok sıkıntı çeken Küçükömer'in iş hayatı da sıkıntılı şekilde devam etmiş, fakülte kurulunun profesörlüğe yükselmesine dair aldığı karar üniversite senatosu tarafından onaylanmamış, Danıştay'a açtığı davayı kazanmasına rağmen bu unvanını ancak on yıl sonra alabilmiştir. Profesörlüğü onaylandıktan bir müddet sonra ise üniversiteden uzaklaştırılmıştır.²

1960 sonrasında *Yön* dergisinde yazdığı yazılarla tanınmaya başlayan³ Küçükömer'in *Ant* dergisindeki yazıları birçok tartışmayı da beraberinde getirdi. Türkiye tarihine dair yaptığı çalışmaların yanında Türkiye'deki entelektüel ortama yönelik de eserler vermiş, konuyu derinlemesine araştırmıştır. 1960 yılı ve sonrasında yaşanan siyasi gelişmeleri yakından takip eden Küçükömer, katıldığı programlarda Türkiye'nin artık eskisi gibi olamayacağından ve düzenin değişmeye başlayacağından bahsetmiştir.

Milliyet gazetesi bünyesinde gerçekleştirilen açık oturumlarda dönemin yerleşik yargılarını sorgulayarak yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır. 1973 yılı itibarıyla kendi kabuğuna çekilerek on yıl süren bir suskunluk dönemine girmiştir. Bu süreçten sonra ilk kez *Yeni Gündem*'deki yazılarıyla ortaya çıkmış ve çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir.

Küçükömer'in ortaya attığı en önemli görüş, Türkiye'de sivil toplum anlayışının gelişmesinin önündeki en büyük engellerden birinin devletin göstermiş olduğu despotik yaklaşım olduğu düşüncesidir. Asya Tip Üretim Tarzı (ATÜT) kuramını Sencer Divitoğlu ve Selahattin Hilav gibi aydınlarla birlikte geliştiren Küçükömer, Türkiye İşçi Partisi'nin bilim kurullarında ve yönetiminde görev alarak bir yandan da siyasi faaliyetlerine başlamış, daha sonra Sosyal Demokrasi Partisi'ne üye olmuştur.

² Asaf Savaş Akat, *Anılar ve Düşünceler* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994), 14-15.

³ İlhami Soysal, "Basında Lotarya", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları), 1/ 226.

fakat kısa süre sonra vefat etmiştir. Zamanının büyük bölümünü Cağaloğlu'ndaki Sosyalist Kültür Derneği'nde geçirmesi onu Türkiye İşçi Partisi'ne ve onun savunduğu değerlere yaklaştırmış, kendi deyimiyle sosyalist düşünceye adım atmak amacıyla bu partinin farklı kollarında görevler yapmıştır.

Küçükömer'in 1960 yılında yayınlanan *Düzenin Yabancılaşması* adlı eseri Türkiye'de çok ses getirmiştir. Osmanlı'dan günümüze Batılılaşma ve kapitalizm kavramlarına değindiği eseri için detaylı bir tarih araştırması yapmıştır. "Türkiye Batılılaşamaz" sözüyle hem sağ hem de sol görüşlü kişilerin dikkatini kendi üzerine çekmeyi başarmıştır. Kendi ifadesine göre Türkiye'de cuntacılığın hâkim olduğu bir dönemde sivil toplum düzenini yaymak için büyük bir çaba sarf etmiştir.

Vefatından sonra *Ant*, *Yeni Gündem*, *Toplum*, *Bilim* dergileri ve *Adalar* gazetesindeki yazıları bir araya getirilmiş ve "Sivil Toplum Yazıları" adıyla kitap halinde yayınlanmıştır. *Yön* ve *Ant* dergisindeki yazılarından *Cuntacılıktan Sivil Topluma* isimli kitabı ortaya çıkmış, kendi notlarının derlenmesiyle de "Halk Demokrasi İstiyor Mu?" kitabı yayınlanmıştır. Eşi Meral Hanım'ın İdris Küçükömer'i tanıyan arkadaşlarına onunla ilgili düşüncelerini yazmalarını istemesi sonucu ise *Anılar ve Düşünceler* isimli kitap ortaya çıkmıştır. Bunların dışındaki eserleri ise *İktisat ilkelerine Yeniden Bakış*, *Japon Kalkınması ve Türkiye*, *İktisat İlkeleri Üzerine: İktisata Giriş* ve *Bağımsızlık Sorunu* isimli eserlerdir.

Üniversitede çalışmaya başladığı dönemden itibaren öğrencileri ve çalışma arkadaşlarıyla iyi bir iletişim kuran, yanlış gördüğü noktaları eleştirmeyi seven ve kendisinin de eleştirilmesini isteyen, Türkiye'de sol ve sağ kavramalarının ters kullanıldığını dolayısıyla CHP'nin sağ bir parti olduğunu iddia etmesiyle ünlene Küçükömer 1987 yılında vefat etmiştir.

1. Demokrasi Kavramı

1.1. Tanımı

Demokrasi kavramı, Eski Yunanca'da "halk, insanlar ve vatandaşlık" gibi anlamlara gelen "demos" kelimesi ve "otorite, kural, güç, iktidarı kullanmak" gibi anlamlara gelen "kratos" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş, "halkın kendini yönetmesi, yönetim şeklinde halkın isteğinin egemen olması veya iktidar sahiplerinin vatandaşlar tarafından denetlenebilmesi"⁴ şeklinde açıklanmıştır. Bu tanımları şu şekilde de ifade edilebilir; başka bir ifade ile demokrasi; siyasal gücü elinde bulunduran yöneticilerin doğrudan halkın ya da belirli aralıklarla adil ve özgür seçimler yoluyla halk tarafından seçilen temsilcilerin denetiminde olduğu, ekonomik göstergeleri, sosyo-kültürel ve toplumsal durumu ne olursa olsun bütün vatandaşların eşit olarak kabul edildiği yönetim şeklidir. Touraine'ye göre ise demokrasi en fazla sayıda vatandaşa en çok ve en büyük özgürlüğü veren, olması

⁴ *Meydan Larousse* (İstanbul: Meydan Gazetecilik), 3 / 514.

muhtemel çeşitlilikler arasından en büyüğünü tanıyan ve tanıdığı bu hakları en iyi şekilde koruyan siyasal bir yaşam çeşididir.⁵

Demokrasiyi tanımlayan yalnızca bir dizi kurumsal garanti veya çoğunluk kuralı değil, her şeyden önce bireylerin ve toplumların projelerine saygıdır. “Bu saygı, kişisel özgürlüğe rıza ile sosyal, ulusal veya dini bir toplulukla özdeşleşme arasında bağlantı kurar. Demokrasi sadece yasalara değil, siyasi bir erke de dayanır.”⁶

Özer, demokrasiyi farklı şekillerde birçok farklı şekilde yorumlamaktadır. Bununla birlikte o demokrasiyi devleti yönetmek için seçilen siyasal gücün kaynağının halkta olması, devlet erklerini kullananların halkın tercihlerine ve denetimine bağlı bulunması şeklinde açıklamaktadır.⁷

Kışlalı da demokrasiyi, “azınlık olarak yaşayan halkların gereksinimlerine saygı duyulduğu ve bu azınlıklara zaman içerisinde çoğunluğa dönüşebilme fırsatlarının verildiği özgürlüğe dayalı bir çoğunluk yönetimi”⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak demokrasiyi, çoğunluğun yönetim biçimini değiştirebildiği bir karar alma yöntemi, çoğunluğun sahip olduğu iktidara sınırlar koyarak azınlık halde yaşayanların her türlü hakkını korumayı hedefleyen bir sistem ve ayrıcalıklı insanların yönetimi yerine fırsat eşitliğine dayanan bir yönetim modeli şeklinde de tanımlayabiliriz.⁹

Demokrasi, toplumdan farklılığın ve çeşitliliğin siyasal yaşama aktarılmasını sağlayan bir mekanizmadır. Demokrasiyi her derde deva ve bütün sorunları anında çözen bir sistem olarak görmek doğru değildir. Aslı itibariyle demokrasi sorun çözen değil, bu sorunları tartışmaya ve çözüme kavuşturmaya yardımcı olan bir yöntemdir.¹⁰

Demokrasinin uygulandığı yönetimlerde kişi ve kuruluşların hukuk kurallarına bağlı olması ve hukukun herkesin ve her şeyin üstünde olması gerekir. Demokrasinin buradaki tanımı bu günlerde “hukuk devleti” kavramına karşılık gelmektedir. Hukuk devleti kavramı ise aslında Eski Yunan’da uygulanan polis devletinin karşısında konumlandırılmıştır. Buradaki “polis” kelimesi ise Eski Yunan’daki Kent Devleti’nin adı olan “polis”ten gelmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda yönetimi altında yaşayanların bütün işlerine müdahale eden ve vatandaşlarının haklarını kendi insiyatifinde tutan mutlak hükümdarlık modelleri için kullanılmıştır. Bu kavram daha sonra sınırsız yetki verilen, devlet gücünün keyfiliğe dönüştüğü, vatandaşlarına hukuki güven vermeyen otoriter rejimler için kullanılmaya başlanmıştır. Demokrasiyi “halkın iktidarı” anlamından çıkarıp, onun realiteye daha uygun

⁵ Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, çev: Olcay Kunal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 25.

⁶ Touraine, *Demokrasi Nedir?*, 26.

⁷ İnan Özer, “Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14 / 1, (Temmuz 1996), 72.

⁸ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma* (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 238.

⁹ Mümtaz’er Türköne vd, (ed.) *Siyaset* (İstanbul: Lotus Yayınevi, 2003), 188-189.

¹⁰ Türk Demokrasi Vakfı, *Demokrasi Nedir?* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 9.

tanımını yapan Duverger; gerçek demokrasinin, yapılan tanımlardan daha gösterişsiz ama daha gerçek olduğunu; her şeyden önce, devrimden sonra Fransa'nın 1793 Kurucu Meclisi'nde söylediği gibi, "halk ve tüm halk tabakaları için özgürlük" olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir."¹¹

Bütün bu tanımlardan sonra demokrasi; "yöneticilerin meşruiyeti, halk ve halka karşı sorumlulukları, yönetilenlerin devleti yönetecek kişileri seçme, denetleme ve yönetime katılma yetkileri, kanunla düzenlenen çevre, hak ve özgürlükler temelinde ele alınabilecek bir bütündür."¹² Demokrasi, "siyasi iktidarın ve dolayısıyla muhalefetin değiştirilebilme olasılığının evrensel ve eşit oy hakkı ile kurumsallaştırıldığı, seçimlerin düzenli aralıklarla gizli oy ve açık sayım esasına dayanılarak yapıldığı bir siyasi sistemdir."¹³

1.2. Tarihi Süreci

Demokrasi kavramının Yunan kökenli olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu tanımlardan da yola çıkarak tarihi süreç içerisinde "demokratik yönetim" anlayışını ilk hayata geçirenler M.Ö. 5. yüzyılda Yunanlılardır. "Yunanlılara göre demokrasinin olduğunu söylemek için yasaların herkes için bir olması ve site işlerinde söz sahibi olmak ve siyasi iktidara katılmada eşitlik prensibinin olması gerekir."¹⁴

Yunan siyasi düşüncesindeki ilk demokratikleşme fikri M.Ö. 700'lerde Hesiodos ile birlikte görülmeye başlamıştır. Hesiodos'tan bir asır sonra Solon, yazılı yasalara dayanan keyfi olmayan bir hükümet tarzını savunmuştur. Solon, yalnızca belirli bir sınıfın değil, tüm vatandaşların zeki olduğunu ve temyiz yetkilerine sahip olduğunu savunarak kendi dönemine göre demokratikleşmeye daha ileri bir bakış açısı sunmuştur.¹⁵

Demokrasi ile ilgili ilk yazılı kaynağa Herodot 'Tarihi'nde rastlanmıştır. Herodot burada demokrasiyi; "halkın yönetimi, kanun önünde eşitlik, problemlere karşı herkesin açıkça fikrini sunması, siyasal erk sahiplerinin yaptıkları her türlü işin sorumluluğunu almaları" olarak tanımlamıştır.¹⁶

İşte bu anlayış günden güne zorbalığını arttıran yönetici elitin altında ezilen ve birbirleriyle çatışan halkın bir araya gelmesinin ancak kapsamı belirlenmiş, sınırları çizilmiş bir yasa sonrasında olacağı fikrini doğurmuş, demokrasi inancının oluşmasıyla da yazılı yasalara ihtiyaç duyulmuştur.¹⁷

¹¹ Maurice Duverger, *Siyasal Partiler*, Çev. Ergun Özbudun (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993), 538.

¹² Umut Bekcan, *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 6.

¹³ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 13.

¹⁴ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994), 36.

¹⁵ Alaeddin Şenel, *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş* (Ankara: AÜ. SBF Yayınları, 1968), 258 / 251-260.

¹⁶ Herodotus, *Herodot Tarihi*, çev: Müntekim Ökmen, Yunanca Aslıyla Karşılaştıran ve Sunan: Azra Erhat, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973), 201-203.

¹⁷ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi* (İstanbul: BDS Yayınları, 1992), 87.

Eski Yunan’da otuz yaşını geçmiş olan ve vatandaşların bir sene için kur’a usulü ile belirlendiği bireylerden müteşekkil, daha çok bir yürütme organı hüviyetinde çalışan Beşyüzler Meclisi ve yirmi yaşını geçmiş olan bütün vatandaşlardan oluşan, savaş ve barışlara karar veren, iç ve dış politikayı belirleyen ve yasaların yapılmasını üstlenerek daha çok bir yasama meclisi gibi hareket eden Eglezya (Halk meclisi) isminde iki önemli siyasal kurum söz konusuydu.¹⁸ Bu iki kurumun sergilemiş olduğu demokratik hüviyet aslı itibarıyla günümüzde uygulanan demokrasilerden farklılık arz ediyordu. Bu sistem her ne kadar geneli kapsıyor gibi görünse de aslında azınlığı temsil ediyordu. Ne var ki yabancılar, köleler ve kadınlar bu haktan yararlanamıyordu. Bu durumda demokratik haklardan halkın ancak bir bölümü yararlanabiliyordu.¹⁹ Bütün bunların yanında her ne kadar Eski Yunan’ın demokrasi düşüncesi günümüzde uygulanan demokrasi anlayışıyla farklılık arz etse de onların bu mevzuyu ele alış yöntemi ve bireye verdiği değer demokrasi anlayışının sonraki yüzyıllardaki gelişimine katkı sunmuş olmalıdır.²⁰

Ortaçağ’ın sosyal ve ekonomik yapısının yanında feodal özelliği Sanayi Devrimi’ne giden yolu açarken, düşünce ortamı da Rönesans ve Reform hareketlerinin başlamasına vesile olmuştur. Eski Yunan’ın demokrasi anlayışından modern demokrasi algısına ulaşma sürecinde Ortaçağ’da yaşanan bu süreçler önemli kilometre taşları olmuştur. Feodal düzene karşı çıkmak için harekete geçen gruplar bu yeni sistemin halka dayanmasını sağlamıştır. Özellikle ticaretin yaygınlaşması ve orta sınıfın gelirinde yaşanan artış bu sınıfın da artık yönetime katılma talebini dillendirmesine sebep olmuştur. Sonuçta “karar alma sürecinde bize sormuyorsanız biz de bu kararlara uymak mecburiyetinde değiliz. Bize sorulmadan yapılan kanunlar artık bizim için geçersizdir” boyutuna ulaşmıştır. Ortaçağ’da yaşanan bu gelişmeler ve tartışma ortamı modern anlamda demokrasinin ilk nüvelerini gördüğümüz alanları oluşturmaktadır.²¹

Ortaçağ’da demokrasinin şekillenmesi için en önemli adım 1215 yılında, İngiltere’de “Magna Carta Libertatum” (Büyük Özgürlük Fermanı) ile atılmıştır. Burada İngiliz kralı ilk defa yazılı kanunlara uyacağını taahhüt etmiştir.²² Bu tarihten sonra ara ara farklı anlaşmalar imzalanırsa da bunlar yerel kalmış, bütün dünyayı etkileyecek boyuta ulaşmamıştır. Tarihler 1776’yı gösterdiğinde yayınlanan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız Devrimi’nin özgürlük, eşitlik ve

¹⁸ Server Tanilli, *Uygurluk Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 1992), 22.

¹⁹ Tanilli, *Uygurluk Tarihi*, 22-23.

²⁰ Toktamış Ateş, *Demokrasi* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994), 34.

²¹ Savaş Büyükkaragöz - Şahin Kesici, *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi* (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını, 1994), 20.

²² Cem Eroğul, *Anatüzeğe Giriş* (Ankara: İmaj Yayınevi, 2000), 38-39

insan hakları noktasındaki bakış açısı, demokrasi anlayışı açısından tarihsel bir dönüm noktası olmuştur.²³ 19. yüzyıl'la birlikte insan hakları konusu daha fazla dillendirilmeye başlanmış, insanların sadece insan olarak doğmasından kaynaklı haklarının kendilerine verilmesi fikri önem kazanmıştır.²⁴ Bu süreç iki büyük savaşla sekteye uğrasa da Dünya Savaşları'ndan sonra insan hakları ve demokrasiye dair en önemli adım 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" olmuştur.²⁵

1.3. Türkiye'de Demokrasi

Buraya kadar tarihi süreç içerisinde demokrasi anlayışının nasıl oluşmaya başladığını, hangi süreçlerden geçtiğini anlatıldı. Buradan itibaren ülkemizde demokrasi anlayışının başlangıç noktasına değinilecek, demokrasinin ülkemizdeki serencamına atıf yapılacaktır. Bu noktada demokrasi denemelerini 1923 yılı itibariyle başlatmak eksik kalacaktır. Çünkü Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve onun akabinde yaşanan Fransız Devrimi çok uluslu, çok dinli ve kültürlü yapıya sahip Osmanlı Devleti döneminde vuku bulmuştu. Bütün dünyayı etkileyen bu süreçlerin Osmanlı'yı etkilememesi elbette düşünülemezdi. Zira Osmanlı topraklarının bir bölümü Avrupa kıtasındaydı ve Osmanlı bu devletlerle ilişki halindeydi. Özellikle Fransız Devrimi ile başlayan özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar Avrupa'yı baştanbaca etkilerken Osmanlı da bu durumdan nasibini almıştı. Bu durum Osmanlı topraklarında yaşayan halkın demokrasiye olan acil ihtiyacından kaynaklanmıyordu. Nitekim Osmanlı Devleti, İslam dininin emir ve yasakları gereği yönetimi altında yaşayan tebaanın din, dil ve kültürel varlıklarına müdahale etmiyor, onlara saygıyla ve insanca muamelede bulunuyordu.²⁶ Avrupa'nın aksine Osmanlı toprakları içerisinde Müslümanlar, Hristiyanlar ve Museviler barış içerisinde yaşayabiliyorlardı. Bütün bunlara rağmen Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçilik akımı Osmanlı'yı da etkilemiş, bir süre sonra halkı memnun etmek ve dışardan gelecek fıkirselsel müdahaleleri engellemek için bir dizi düzenlemelere gidilmiştir. İşte bu düzenlemelere Osmanlı Devleti'nde demokrasinin ilk nüveleri denilebilir.²⁷

Reform hareketleri olarak bildiğimiz bu süreçte bir dizi tedbirler alınmıştır. 18. Yüzyılda başlayan bu değişim hareketinin ordu düzeyinde kalması Avrupa ve Rusya'ya karşı koyabilmek düşüncesinden kaynaklandığı düşünülebilir.²⁸ 19. yüzyıla geldiğimizde ise dönemin yöneticileri daha

²³ Oral Sander, *Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e* (Ankara: İmge Kitabevi, 1995.), 116; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 9.

²⁴ İonna Kuçuradi, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996), 49.

²⁵ Bekcan, *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme*, 14.

²⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 10, 26.

²⁷ Bekcan, *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme*, 49.

²⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 42.

radikal kararlar almaya başlamış, ordudan eğitime ve diğer tüm idari sistemlere kadar yeni bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle bu yüzyıl itibarıyla Avrupa devletleri ile daha fazla yakınlaşmış, siyasal, kültürel ve ticari anlamda yeni gelişmeler yaşanmıştır. Sened-i İttifak'la karşımıza çıkan bu reform hareketleri²⁹ Tanzimat³⁰ ve Islahat Fermanı'yla devam etmiş, I. Meşruiyet'in ilanı ve sonrasında II. Meşruiyet'le birlikte önemli bir mesafe kat etmiştir.³¹

Bir yandan Meşrutiyet denemeleri kısa aralıklarla devam ederken diğer taraftan Sultan Abdülhamid'e karşı harekete geçen İttihat ve Terakki, yönetimi bir darbe neticesinde devralmıştır. 1913 yılına gelindiğinde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla partileşen grup ülkenin her tarafında şubeler açmış, görece halkın siyasi hayata katılmasını istemiştir. Nihayet İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne birlikte ülkede demokrasinin gereği olan muhalefet partisi geleneği de başlamıştır. 1912 yılında yapılan seçimlerde azınlıklardan taşra ileri gelenlerine, saltanat elitlerine kadar çok çeşitli gruplardan destek gören Hürriyet ve İtilaf Partisi iktidara gelmiş fakat Balkan Savaşı'nın kaybedilmesinin müsebbibi olarak görülerek darbeye iktidardan uzaklaştırılmış, İttihat ve Terakki ekibi yeniden iktidara gelmiştir. İttihat ve Terakki döneminin fikrîsel tartışmaları genelde kimlik tartışmaları üzerine olmuş, Türklük ve millileşme kavramları sıklıkla kullanılmıştır. Yine bu grup sultanın yetkilerini kendi üzerine alarak 1922 yılında saltanata ilga etmişlerdir. Bu noktada İttihatçıların Cumhuriyet ideolojisine zemin hazırladığını hatta üyelerini yetiştirdiği söylenebilir.³²

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte mecliste söz sahibi olan Cumhuriyet Halk Fırkası bir dizi reform hareketlerine girişmiş, bu reformların yürütülmesine engel teşkil edeceğini düşündüğü muhalefet hareketlerini ortadan kaldırılmıştır. Kazım Karabekir ve arkadaşlarının kurduğu muhalefet partisinin kapatılmasıyla Cumhuriyet Halk Fırkası ülkenin siyasi hayatına yön vermeye başlamıştır. Parti mensuplarının devletin önemli kademelerinde yer edinmesi halkın memnuniyetsizliğine sebep olunca, bir yandan partiyi destekleyecek fakat diğer taraftan da devletin emrinde olacak bir parti kurulması fikriyle hareket eden Mustafa Kemal, 1930 yılında Fethi Okyar'dan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmasını istemiştir. Kurulan bu partinin kısa zaman içinde destek görmesi Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerini endişeye sevk etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Atatürk aleyhinde çalışma yaptığı, saltanata ve hilafeti geri getirmek için çalıştığı iddialarıyla parti kapatılmıştır. Uzun süre devam eden tek parti dönemi Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ve ilk defa 1949 yılında

²⁹ Eroğul, *Anatüze Giriş*, 174.

³⁰ Halil İnalcık, *Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Humayunu, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları İncelemeler* (İstanbul: Eren Yayınları, 1996), 359.

³¹ Bekcan, *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme*, 50.

³² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 45-49.

seçim güvenliği için kanun tasarısının meclisten geçmesiyle yeni bir boyut kazanmış, 1950 yılında ilk defa halkın özgür olarak seçtiği DP Adnan Menderes başkanlığında iktidara gelmiştir. Bu süreçte demokrasi adına önemli kazanımlar elde edilmiş fakat Menderes'in iktidarı 1960 askeri darbesiyle sona ermiştir.³³

1961 yılında DP yerine Adalet Partisi kurulmuş, 1964'te Süleyman Demirel ve arkadaşları partinin başına geçmiştir. Demirel ve arkadaşları 1971 ve 1980'de iki defa askeri darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış, yönetim Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) geçmiştir. 1983 yılında Anavatan Partisi'ni (ANAP) kuran Turgut Özal aynı yıl yapılan seçimlerde iktidara gelmiştir. Özal döneminde kır ile kent arasındaki farklar azalmış, halkın büyük çoğunluğu yükseköğrenim görme fırsatını yakalamıştır. Özal'ın başbakanlığı bırakarak Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Anavatan Partisi bölünmüş, ülkede koalisyonların kurulması sonucu doğmuştur. Diğer yandan 1972 yılında CHP'nin başına geçen Bülent Ecevit (1972-1980) partinin darbelerle anılmasının önüne geçmek ve halk nezdindeki itibarını kurtarmak adına bazı faaliyetlerde bulunmuş fakat istediği neticeyi alamamıştır.

1990'lı yıllarda koalisyon hükümetlerinin başarısız idareleri orta sınıfın yeni liderler aramasına neden olmuş, neticede Necmettin Erbakan başkanlığındaki Refah Partisi 1996 seçimlerinde birinci parti seçilerek Doğru Yol Partisi (DYP) ile kurduğu koalisyon sonrasında hükümetin başına geçmiştir. Erbakan'ın İslam dünyası ile yakınlaşma çabaları ve diğer bazı uygulamaları statükocular tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş, 28 Şubat 1997 yılında Erbakan Hükümeti istifaya zorlanmıştır. Yaşanan bu olaylar neticesinde Türkiye'de demokrasi bir kez daha sekteye uğramış, en aşırı demokrasi taraftarları bile bu duruma yeterli tepkiyi koyamamıştır. Halkın bu müdahaleye karşı duyduğu tepki ise 2002 yılında yapılan seçimlerde kendini göstermiş, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tek başına iktidara gelerek yeni bir süreci başlatmıştır. Karpat'a göre; Türkiye'de Adnan Menderes'le başlayıp 2002 yılına kadar kurulup bir şekilde kapatılan ya da darbe ile engellenen bütün partilerin ortak noktası CHP ve onun siyasi felsefesine muhalefettir. Karpat, CHP elitlerinin halka yukarıdan baktığını, onları küçük gördüğünü, CHP'ye göre halkın tek vazifesinin oy vermek sureti ile kendilerini teyit ettirmekten ibaret olduğunu söylemektedir.³⁴

2. İdris Küçükömer'e Göre Batılılaşma Kavramı

Batı dünyasının Doğu toplumları üzerindeki rolü hem Osmanlı son dönemi hem de Cumhuriyet tarihi boyunca olumlu ya da olumsuz eleştirilmiştir. Batılılaşma'nın ekonomi, siyasi hayat ve sosyal hayat üzerindeki etkileri gün geçtikçe arttığı için birçok disipline konu olmuştur.

³³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 53.

³⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 61-64.

Bazı düşünürler değişim ve ilerleme konusunda Batılılaşma kavramına ihtiyacımız olduğunu düşünürken bazı düşünürler ise Batılılaşma'nın bizi başkalaştırdığını savunmuştur. Kısaca Batılılaşma bazılarında göre alternatif olmayan bir ilerleme yoluken bazılarında göre ise bizi yabancılaştıran ve medeniyetimizi tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür.

İdris Küçükömer'in bu kapsamda ele aldığı çalışmalar alışlagelmişin dışında olduğu için dikkat çekmiştir. Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet tarihinin Batılılaşmaya dair etkilerini yabancılaşmış bir düzen olarak ifade eden Küçükömer, bunun sebebini, sürecini ve doğurduğu sonuçları "Düzenin Yabancılaşması" başlığı altında incelemiştir.

İdris Küçükömer Batılılaşma kavramını incelerken öncelikle bu kavramın hangi tarihi süreçlerden sonra ortaya çıktığını anlamaya çalışmıştır. Bu araştırmanın neticesinde vardığı sonuç Batı'nın içinden geçtiği sürecin Batılılaşma kavramını oluşturduğudur. Aslına bakılırsa ona göre bu durum Batı için kaçınılmaz bir sonudur. Batı'nın ve Türkiye'nin içinden geçtiği tarihsel süreç incelendiğinde Türkiye'nin farklı bir tarihsel süreçten geçtiği ve Batılılaşma kavramının Türkiye'ye tam anlamıyla uygun olmadığı ortaya çıkacaktır.

Batılılaşma kavramından bahsedilirken üzerinde durulması gereken bazı dinamikler vardır. Batı dünyası kendi içinde yaşadığı birçok problemi aşmak için çabalamış, önemli olaylar yaşamış ve bunun sonucunda modernleşme sürecine girmiştir. Bu toplumun karşı karşıya kaldığı ve çözmek için uzun uğraşlar verdiği bu problemlere ve içinden geçtiği bu süreçlere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son dönemleri de dâhil olmak üzere Cumhuriyet tarihinde de rastlanmamaktadır. Bu sebepler dikkate alındığında Batılılaşma'nın gerçekleşmesi için belli bazı süreçlerden geçilmesi gerektiği fikri karşımıza çıkacaktır. Bu sebeple Türkiye'de bu anlamda bir Batılılaşma'nın mümkün olmadığı anlaşılacaktır.

Batının yaşadığı tarihsel süreç dikkate alındığında karşımıza bazı kırılma noktaları çıkacaktır. Bunların en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz Rönesans ve Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan özgürlük, hak ve eşitlik kavramlarıdır. Küçükömer, Sanayi Devrimi ile birlikte Batı dünyasının kapitalizm sürecine girdiğini, Batı medeniyetinin oluşmasında yaşanan bu sürecin ve kapitalizmin etkisi olduğunu ifade etmiştir. Netice itibarıyla batıda yaşanan tarihsel süreçlerin bu sonucu doğurduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'ne bakıldığında ise toprak sistemi ve tarım üretimi üzerine kurulan bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan bakıldığında amaç ve süreç bakımından Osmanlı Devleti'nin kapitalist bir anlayışa hiç bir zaman girmediği görülecektir. Dolayısıyla batıda gerçekleşen ve sonucunda kapitalist kurumların oluşmasına zemin hazırlayan birçok aşama Osmanlı'da görülmemiştir. Osmanlı'nın bu anlamda Batılılaşmamasının temel

nedeni toprak sistemi ve geleneksel üretim tarzıdır. Batı'da toplumsal yapı eşit yurttaşlardan oluşurken Doğu'da ise tebaa toplum yapısı vardır. Doğu'da Batılılaşma halktan bağımsız ve dayatmacı bir bakış açısı ile uygulanır. Doğu toplumlarının bu bakış açısı ise tam anlamda Batılılaşma'nın önündeki en büyük engellerden biridir.³⁵

İdris Küçükömer'in "Türkiye Batılaşmaz" ifadesi dikkate değerdir. Fakat bu ifadeyi tam olarak anlayabilmek ve söylemek istediği ana fikri gözden kaçırmamak için ifadeyi Türkiye özeline indirgememek gerekir. Burada onun asıl vurgulamak istediği konu, kapitalist olmayan toplumların Batılaşamayacağı düşüncesidir. Bu bakış açısıyla bakıldığında Japonya'nın kapitalist sürece girmeden gelişmesi onun Batılaşmasının değil modernleştiğinin göstergesidir. Dolayısıyla Batılılaşma ve modernleşme iki ayrı kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁶

Batılılaşma ve modernleşme açısından Türkiye'de siyasi olarak iki ana akımın oluştuğunu söyleyen Küçükömer, Doğucu-İslamcı ve Batıcı-laik olarak bu iki akımı isimlendirmektedir. Bu iki ana akım arasında süregelen kavga ve sürtüşmelerin hem Osmanlı son döneminde hem de Cumhuriyet tarihinde faydadan çok zarar getirdiği, bu grupların bir kurtuluş reçetesi ortaya koyamadığı ifade edilmiştir. Küçükömer, burada sınıflara ayırdığı her iki grubu da bu başarısız siyasetleri dolayısıyla eleştirmiştir.³⁷

Batıcı olarak tanımlanan bu kitle "batılılaşım" derken Batı'nın özellikle askeri, siyasi ve eğitim yöntemleri ile bazı kültürel kurumlarını Türkiye'ye aktarma yoluna gitmiş, laikliği ise kurtuluş yolu olarak benimsemişlerdir. Onlar içerden bir kabul ve Batılılaşma süreçlerine girmeden dayatmacı bir tavırla Batılılaşma eğilimindedirler.³⁸ Bu bakış açısı Türkiye'de sağ ve sol kesimin oluşmasının nedenlerinden biridir. Birçok yazar, araştırmacı ve aydın sağ ve sol kavramlarına dair bir birine benzer tanımlamalar yapmıştır. Fakat Küçükömer'in sağ ve sol kavramlarına yüklediği anlamlar alışlagelmişin çok dışındadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi o Türkiye'de sol ve sağ kavramlarının ters oturduğunu ısrarla belirtmekte ve siyasi oluşumları şu şekilde sınıflandırmaktadır:

SOL YAN

- Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen Doğucu-İslamcı halk cephesine dayanan

³⁵ Mümtaz Levent Akkol, "Batılılaşma ve Sivil Toplum Kavramları Üzerinden İdris Küçükömer'in Türk Siyasal Düşüncesindeki Yeri", *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 / 2 (2018), 162.

³⁶ Akkol, "Batılılaşma ve Sivil Toplum Kavramları Üzerinden İdris Küçükömer'in Türk Siyasal Düşüncesindeki Yeri", 161, 162.

³⁷ İdris Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994), 15.

³⁸ Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 16.

- Jöntürklerin Prens Sabahattin kanadı Hürriyet ve İtilaf
- İkinci Grup
- Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde
- Terakkiperver Fırka
- Serbest Fırka
- Demokrat Parti
- Adalet Partisi

SAG YAN

- Batıcı-laik bürokratik geleneği temsil eden
- Jöntürklerin Terakki ve İttihat kanadı
- İttihat ve Terakki (Önce cemiyet sonra fırka)
- Birinci grup
- Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nde
- C.H. Fırkası (Partisi)
- CHP-MBK (Milli Birlik Komitesi)
- CHP (Ortanın Solu)³⁹

Küçükömer, sol kesimi tanımlarken “dayanan”, sağ kesimi tanımlarken de “temsil eden” ifadelerini kullanmıştır. Bu tanımlamaların içeriğine baktığımızda karşımıza her iki tarafta da bürokratlar çıkmakla birlikte içeriği belirleyen unsurun tabanlarının birbirinden farklı oluşu çıkmaktadır. İdris Küçükömer Batılılaşmayı şöyle tanımlamaktadır: “Kısaca Batılılaşma, batı toplumuna girme “Civil Toplum” yaratma çabaları kökü dışarda, yani kökü Batı kapitalizminde olan ve mevcut yerli üretim düzeninden kopuk ya da onunla bir türlü tamamlanamayan sözde bir kültür devrimidir.”⁴⁰

Bu tanıma göre Batılılaşma kavramının kendi toplum yapımızdan kaynaklanmaması ve en önemlisi Batı kapitalizmine has ve kendi üretim düzenimize uymaması temel sorundur. Bununla birlikte Batılılaşma kavramı ülkeyi hem toplumsal hem de ekonomik olarak etkilemektedir. Batılılaşma bize ait yani hem toplumsal yönü itibariyle hem üretim anlamında kökleri içerden olmadığı için

³⁹ Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 44.

⁴⁰ Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 44.

yaşanan problemlere hiçbir zaman çözüm getirememiştir. Burada değinilmesi gereken en önemli nokta ise Küçükömer, Batılılaşma kavramını Batı gibi olmak yani çağdaşlaşmak anlamında kullanırken, Batılılaşma kavramını Osmanlı ve Türkiye’yi de kapsayacak şekilde kullanmış olmasıdır.⁴¹

3. İdris Küçükömer’e Göre Sivil Toplum Kavramı

Sivil kavramı aslen Latince kökenli olan “civilis” kelimesinden gelmektedir. Kelimeyi bu haliyle ele alındığında vatandaşların yaşam şartlarına ve haklarına bütünlük kazandıran manaları karşımıza çıkmaktadır. Kavram olarak ele aldığımızda ise sivil, asker sınıfına ait olmayan, askeri bir tarafı bulunmayan, üniformaya bağlı olmayan, normal hayatına emir komuta zincirinde devam etmeyen bireyleri ifade etmektedir. Bu kelimedenden türemiş olan sivilleşmek kavramı, toplumu değiştirmek anlamında kullanılırken sivilizasyon kavramı maddi, sosyal ve kültürel bir takım gelişmeleri ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴²

İdris Küçükömer sivil toplum noktasında toplumları değerlendirirken temel problemleriyle birlikte artı ve eksi yönlerini de ele almakta, değerlendirmesini bu çerçevede yapmaktadır. Ona göre Batının sivil toplum anlayışına yatkın olan tarihine karşılık Doğu kültürünün sivil toplum anlayışına uzak oluşu bu yapının oluşturulmasının önünde engel olarak durmaktadır. Buradan hareketle İdris Küçükömer’in sivil toplum kavramından ne anladığı daha da önem kazanmaktadır. O, sivil toplumu şu şekilde tanımlamaktadır: “Toplum içinde yaşayan insanların hayatta kalabilmeleri için gerekli olan zorunlu ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanması (üretim, paylaşım, bölüşüm ve mübadele) için oluşturulmuş ilişki biçimidir.”

İdris Küçükömer’in fikirlerinin çerçevesini çizen esas konu, sivil topluma dair sorunlardı. Çünkü ona göre sivil toplumun oluşabilmesi için Batı’ya has özelliklerin benimsenmesi ve uygulanması gerekiyordu. Ancak bu şekilde bir oluşum ve gelişim olabilirdi. Türkiye’de sivil toplum düşüncesinin gelişmesi için de belli süreçlere ihtiyaç vardı. Bu noktada sivil toplumun Türkiye’de neden gelişmediği ve gelişmesi için nelerin gerekli olduğu Küçükömer’in kafa yorduğu konuların başında geliyordu. Bu anlamda demokratik düzenin tam manasıyla tesis edilmesi ve uygulanabilmesi için öncelikle sivil toplumun teşekkül etmesi gerekiyordu. Bu süreçlerle birlikte ülkede demokratik

⁴¹ Zülal Kalkandelen, *İdris Küçükömer’in Tezleri İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2012), 18.

⁴² İbrahim Yıldırım, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004), 46.

nizam sağlanacak ve neticede bu nizam sosyalizme geçiş için anahtar olacaktır. Bu geçişin fitilini ateşleyecek olgunun sivil toplum olması Küçükömer'in bu alana ilgi göstermesine vesile olmuştur.⁴³

Küçükömer, Batılı toplumlar gibi örgütlenebilmek ve gerçek manada sivil toplum anlayışının yerleşebilmesi için Doğu toplumlarının kendilerine has özelliklerini terk etmesi gerektiğini söyler. Çünkü ona göre Batı toplumlarında uygulanmakta olan ve özel mülkiyete dayanan sınıflı bir toplum yapısı sivil toplumun oluşmasını sağlayabilir. Doğu toplumları ve kültürleri ise kolektif mülkiyet temelinde bir devlet sistemi öngördüğü için Batılı anlamda bir sivil toplum oluşumuna izin vermez.⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminden sonra gerçekleştirilen yenilik faaliyetleri, sivil toplum için umut verici olsa da yeterli değildir. Sened-i İttifak ile güçlerini arttıran ayanlar, klasik dönem yapısına verilen ilk taviz sayılabilir. Ancak ileri gelenlerin yeni bir fikir ileri sürmek ve hürriyetleri savunmak yerine padişahın otoritesine itaat ederek yüksek bürokratik görevler talep etmesiyle bu gelişme kesintiye uğramıştır. Ancak padişahın az da olsa otoritesinden feragat etmesi, yaklaşık beş yüz yıllık devletin geleneklerinden kopuşu gösteren bir kırılma noktasıdır.⁴⁵

Osmanlı'dan günümüze demokrasiyi geliştirmek adına atılan adımlar sonucunda bir takım ilerlemeler kaydedilmiş olsa da bunların yeterli olduğu söylenemez. Darbelerin, muhtıraların, sağ-sol mücadelelerinin yaşandığı bir süreçte yeterli düzeye geldiğini söylemek çok iyimser bir bakış açısı olur. Demokratik kurumların istikrarını koruyamaması sivil toplum kurumunu da sekteye uğratmıştır.⁴⁶

İdris Küçükömer, bir taraftan Batılılaşma'nın sivil toplumun gelişmesine katkı sunacağını savunurken, diğer taraftan da Batılılaşma adını girilen yabancılaştırma sürecinin topluma yarardan çok zarar vereceğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre Batılılaşma'dan yani Doğu toplumunun özelliklerini tam anlamıyla terk etmeden sivil toplum kavramını geliştiremeyiz. Bizdekinin aksine Batı toplumunun ilkeleri sivil toplumu oluşturacak şekilde ortaya çıkmıştır. İdris Küçükömer, Doğu ile Batı arasındaki temel farkı şöyle ortaya koymaktadır: Roma ve Yunan toplumları ayakta kalabilmek için bir politika yapmak zorunda kalmışlardır.⁴⁷ Oysa Doğu toplumlarında "Politika yapan

⁴³ Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaştırılması*, 202-203.

⁴⁴ Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaştırılması*, 211.

⁴⁵ Esra Ay, *Türkiye'de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2009. s. 51.

⁴⁶ Sümeyye Beyzanur Ergün, *Türk Aydınlarının Din Anlayışı (Sezai Karakoç ve İdris Küçükömer Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 88.

⁴⁷ İdris Küçükömer, *İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri: Sivil Toplum Yazıları* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009), 52.

vatandaşlar yoktur. Burada politika yapmak devlet düzeni ile çelişir. Politika devletin devletliğini bütünlüğünü sürdürmektedir. Genel kulluk sistemi içinde kullar için politika yoktur”⁴⁸

Batı’daki sivil toplum kavramı ile Doğu’daki sivil toplum kavramı aynı şey değildir. Batı, güç ayrılığına ve iktidarın bölünmüşlüğüne inanır, buna göre yaşar ve başka bir sistemin varlığını düşünmez.⁴⁹ İdris Küçükömer de bu konuda iktidarın bölünmüşlüğüne savunur ve bunun devletin bölünmesi değil, aksine devleti devlet yapan bir özellik olduğunu söyler. Devletin başı bir konsül, kral veya imparator olsa da nihayetinde eşitler arasında bir bakıma birincidir. Bölünmüşlükten birliğe ve bütünlüğe ulaşmanın koşulu, vatandaşlar ve siyasi birimler arasında sivil aralıkların ve karşılıklı sivil disiplinin varlığıdır. Eğer sivil görevler varsa, bu aralık ve disiplin sayesinde. Aksi takdirde iç karışıklıklar ve fikir ayrılıkları olur.⁵⁰

Küçükömer, sivil toplumun oluşabilmesi için belediyelere de ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Ona göre sivil toplumun politik kaynaklarını özellikle belediyeler oluşturmaktadır. Batı toplumunda belediyeler parlamentoların bir parçasıdır. Belediyelerin varlığı ile doğrudan demokrasi sağlanmaktadır. İdris Küçükömer, belediyelerin önemini şöyle belirtmektedir:

Belediyelerle ihtiyaç sahipleri ve piyasa mekanizmasının ekonomisiyle tamamlanması bir aşamadır. Belediyelerle parlamentonun otonomileri ile tamamlanması diğer aşamadır. Şüphesiz bu hedefinin sağlanmasını isterken piyasa toplumunun yerel idareyi aşması bir yandan çağdaş teknolojiyi ve ulusal ve uluslararası boyutlar içinde ilişkilerde merkezi hükümetin gittikçe artan ağırlığını gözden uzak... yerel mozaikler bütününe canlılığı, renkliliği gerçekliğidir toplumun nabızı oradadır. Bütünlük onların sınıfları (normları) ve sorumluluğu üzerinde kurulabilir. Aksi sorumsuzluk, hesapsızlık, anarşi kaynağıdır çünkü.

51

4. Batılılaşma ve Sivil Toplum Kavramları Bağlamında Demokrasiye Bakışı

Bu bölümde İdris Küçükömer’in demokrasi bakışını ele alacağız. Dünyadaki ve Türkiye’deki demokrasi denemelerine değinecek, Küçükömer’in demokrasi algısına dair çıkarımlarda bulunacağız.

⁴⁸ Ahmet Güner Sayar, *İdris Küçükömer*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008), 92.

⁴⁹ İdris Küçükömer, *Bütün Eserleri: Halk Demokrasi İstiyor Mu?* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994), 235.

⁵⁰ Küçükömer, *Bütün Eserleri: Halk Demokrasi İstiyor Mu?*, 234.

⁵¹ Küçükömer, *Bütün Eserleri: Halk Demokrasi İstiyor Mu?*, 189.

Küçükömer, demokrasinin batıdaki tarihine değinirken burjuvaların buradaki konumuna dikkat çekmektedir. Burjuvaların ortaçağın sonunda ortaya çıkmaya başlayan köylü isyanlarını şehirliyle beraber desteklemesi önemli bazı sonuçları beraberinde getirecekti. Nitekim bu isyanların temelinde Katolik kiliselerinin ve feodallerin mallarına el koymasını engelleme düşüncesi yatıyordu. Burjuva burada kendisine bir alan açabilir ve istediği haklara kavuşabilirdi.

Bu bakış açısıyla hareket eden insanların (özelde burjuvanın) kralın, feodallerin ve ruhbanların yanında politik bazı haklara sahip olma düşüncesi Batı'da küçük de olsa demokrasiye dair bazı adımların atılmaya başladığını göstermekteydi. Bu grup özellikle vergileri koyan kurumlarda, parlamento binaları ya da buna benzer karar alınan yerlerde alınan kararları etkileyebilmek için güçlenmesi gerektiğinin farkındaydı. Fakat bu noktaya gelebilmeleri için söz söyleme ve düşünce özgürlüklerini kazanabilmeleri, ekonomik olarak belli seviyeye ulaşabilmeleri, serbest birer fert olabilmeleri ve en nihayetinde yıllar sonrasının ifadesiyle insan hakları diye adlandırılan haklara sahip olmalıydılar. Bu hakların olması tek başına yetmiyordu. Devletin bu haklara dokunamayacağını garantisi olmalıydı. Burjuva bunun reyle olacağını düşünüyor, politikayı etkilemenin yolunun buradan geçtiğini görüyordu. Onlara göre devlete tam anlamıyla katılmadan bu haklar garanti altına alınamazdı.

Bir taraftan ifade özgürlüğünü kazanmaya çalışan burjuva diğer taraftanda mülkiyet hakkı üzerinde duruyor, bu hakların gaspedilememesi için bir sözleşme yolu arıyordu.⁵² Ekonomik açıdan güçlenen bu grup aynı zamanda krallıklar için bir kaynak hüviyetindeydi. Krallıkların artan giderleri burjuvadan alınan vergilerle kapatılmaya çalışılıyordu. Burjuvalar bu duruma son vermek için yönetme yetkisini tanrıdan aldığını söyleyen kralların egemenlik haklarını sınırlamak zorunda olduklarını biliyorlardı. Bunu yapabilmek için de demokratik haklara sahip olmalarının ve parlamantoda karar alabilmelerinin gerekli olduğunun farkındaydılar. İşte bu noktada ilk olarak İspanya Krallığı'na karşı Hollandalı burjuva şehirleri ihtilal ateşini yaktı. Uzun süren savaşlar neticesinde 1609'da ilk burjuva cumhuriyeti kurulmuş oldu. İngiltere'de parlamenterler mücadeleyi kazandı ve I. Charles'i 1649'da idam etti. Bir asır sonra Fransa'da 1789 ihtilali yapıldı. Bu durum giderek zenginleşen burjuvaları ve kendi üretim ağını kurarak gelişmek isteyen toplumu kapitalist bir bakış açısına götürdü ve bakış açısına uygun siyasi, askeri ve hukuki kurumlar kuruldu.

Bütün bunlar teokratik yönetimlerin ortadan kalkmasına giden yolu açmış oldu. Mutlak anlamda teokratik egemenlik ortadan kalktı ve laiklik ilkesine geçildi. Diğer taraftan bu sürece kadar yapılmış

⁵² Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 14, 15.

olan üç devrim de gerçek anlamda demokrasiyi getirmedi. Demokrasinin olmazsa olmazı seçme ve seçilme hakkı bütün herkes için uygulanmıyor, bu hak sadece üretim araçlarının sahiplerine veriliyordu. Bunun sonucunda da sermaye sahipleri egemen sınıf oluyordu. İnsanlar artık gelişmekte olan kapitalist toplum içinde büyüyecek ve eğitilecekti. Bu eğitim ve şartlanmışlıkla birlikte sivil toplum anlayışı gelişti. Burjuvalar ise birçok kesime karşı kendi egemenliğini bir sözleşmeye bağlama yoluna gitti.⁵³

Batı'da yaşanan bu süreçler bir sivil toplum bilincini doğurmuştur. Fakat Küçükömer'e göre Batı'daki anlamda bir sivil toplum anlayışı bizde hiçbir zaman oluşmamış, bununla birlikte ayrışık politik toplum da görülmemiştir. Küçükömer'e göre iki farklı tarihi süreçten geçen toplumları birbirine indirgemek ve birinden diğerine herhangi bir kurumu olduğu gibi transfer etmek gerçeklikle bağdaşmaz. Nitekim yüzlerce yıllık tarihi ve kültürü reddedip ortak unsurlar bulunsa dahi bu transferin dikkat edilmesi gereken taraflarının olduğunu söylemektedir. Bunu birinden diğerine geçiş şeklinde anlamamanın ise yanlış olduğunu vurgulamakta, Osmanlı'nın Batı'yı etkilediği gibi ondan da etkilendiğini fakat sözünü ettiği politik mirasın özünde değişmediğini savunmaktadır. Bunun sonucunda hayata geçirilen bütün düzenlemelerin Tanzimat ve sonrasında ve hatta Cumhuriyet de dahil olmak üzere yüzeysel kaldığını savunmaktadır. Bu noktada A. Menderes'in; "Biz hiçbir zaman devlete hakim olmadık" sözünü hatırlatan Küçükömer, çözümün demokrasi ile devleti bürokratik mirastan kurtarmak olduğunu fakat bunun başarılamadığını söylemektedir.⁵⁴

Ortaçağ'da toprağa sahip olan feodaller egemendi. Kral da bu feodallerden biriydi. Fakat kral diğer feodaller üzerine egemen değildi. Kilise de bu noktada egemenliğe ortak olmaktaydı. Egemenler olarak feodaller, kilise ve kral arasında sınıf içi çekişme vardı. Kral feodalleri kendine bağlamak ister, feodaller buna karşı çıkar; papalık makamı kralları kendine bağlamak ister, krallar çoğu zaman buna direnir. Bu ilişkiler ağının ortasında kalan burjuva ise elindeki malı korumaya ve bazı haklar almaya çalışarak durumunu güçlendirmeye gayret edecekti.⁵⁵

Osmanlı'da ise durum bundan biraz daha farklı geliyordu. Osmanlı topraklarında emekçi grup karşısında üretim gücüne sahip olan tek güç padişahı. Batı'daki sınıfların aksine Osmanlı'da bunun bir karşılığı yoktu. Netice itibariyle padişah bir sınıf değildi. Hatta onun görev ve rütbe verdiği ve istediği zaman bu yetkileri elinden alabildiği alt gruplar da sınıf olmuyordu. Bu kişilerin rütbe alabilme yolları açıldı ama ellerinde üretim aracı olmadığı için Küçükömer'in tabiriyle artık üründen pay alabilmenin ve bunun devamlılığını sağlamanın yolu padişahla iyi geçinmeye ve ona sadakate

⁵³ Küçükömer, *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 15.

⁵⁴ Küçükömer, *Halk Demokrasi İstiyor Mu?*, 57.

⁵⁵ Küçükömer, *Halk Demokrasi İstiyor Mu?*, 180.

bağlıydı. Neticede bunları veren de alan da padişahı. Bu durum rekabeti teşvik ettiği için rütbe sahiplerinin grup olarak güçlenmesini de engelliyor, merkezi otoriteye tabi olmalarını sağlıyordu.⁵⁶

Küçükömer'e göre bu durum ekonomik gelişmeden çok Asyatik despotluğu sağlayan bir denge sistemiydi. Bu dengenin devamı için de sivrilen başın ezilmesi prensibi uygulanıyordu. Buradan çıkan sonuç Osmanlı mülkiyet sistemi ve ona bağlı insanların ilişkileri padişahın merkezi otoritesinin bir nevi kaynağıdır. Bu durum Osmanlı bürokratlarının merkeze karşı duruşunu da etkileyen en önemli unsurdur. Osmanlı üretim ilişkilerin yapısı, merkez ile askerler arasındaki ilişki ve Osmanlı devlet yapısının yarı seferber oluşu, Batı'da feodalite düzeninde ortaya çıkmaya başlayan otonom mahalli yönetimi bulunan ve giderek burjuva egemenliğinin ağır basacağı şehir yapılarının oluşmasına imkân vermiyordu. Nitekim bu yapı Batı'da insanları demokrasi ve insan haklarına götürürken Osmanlı'da merkezi yönetime bağlılığa götürmüştü. Doğu şehirlerinde ticari sermayenin olmasına rağmen demokratik şehirlerin otonomisi görülmeyince Osmanlı'da genel meclisin ya da parlamentonun başlangıç kuruluşlarını da bulamıyoruz. Batı da ise burjuva sınıfı bu olanakları lehine kullanmış, kendi düzenini oluşturma yoluna gitmiştir.⁵⁷

Osmanlı'da otonom şehirler olmayınca Batılaştırma ile getirilmek istenen ve Batı'nın otonom şehir yönetiminde görülen üst yapı kurumları istenilen etkiyi yapmamıştır. Ahilerin Ankara'daki geçici otonomisi ise bu Batı'dakinden farklıdır. Onlar başlangıçtan beri merkeziyetçi imparatorluğun kuruluş ve yayılışında rol oynamışlardır ve Osmanlı ile bir çatışma zeminine girmemişlerdir. Dolayısıyla bu örneği Batı'daki şehir yapılanmalarına benzetemeyiz. Yine de 18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde üretim ilişkilerindeki değişiklik özel anlamıyla ayanların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁸

Ayanların ortaya çıkması ve güçlenmesiyle birlikte büyük toprak mülkiyetlerinin padişaha kabul ettirilmesi sağlanmıştır. Özellikle bir ayan ve sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa'nın Sultan III. Selim'e kabul ettirdiği "Sened-i İttifak" bu açıdan oldukça önemlidir. Nitekim bu anlaşmayla ayan devlet meselelerinin kendisine danışılarak çözülmesini saraya kabul ettirmiştir. Bu durum Osmanlı'da yeni bir sınıfın belirmeye başladığının da işaretidir. Küçükömer, yaptığı etki bakımından İngilizlerde olduğu gibi bir Magna Charta'nın Tanzimat Fermanı'nda değil Sened-i İttifak'ta aranması gerektiğini söylemektedir.⁵⁹

18. yüzyıl sonuna yaklaştığımızda ise padişahın ekonomik ve politik gücü bölünmeye başlamıştı. Bir tarafta ayanlar toprak mülkiyetlerini garantilemek için haklar ararken diğer tarafta bazı

⁵⁶ Küçükömer, *Batılaştırma ve Düzenin Yabancılaşması*, 43, 44.

⁵⁷ Küçükömer, *Batılaştırma ve Düzenin Yabancılaşması*, 43.

⁵⁸ Küçükömer, *Batılaştırma ve Düzenin Yabancılaşması*, 44.

⁵⁹ Küçükömer, *Batılaştırma ve Düzenin Yabancılaşması*, 51.

bürokratlar sağladıkları büyük servetleri için güvenlik talep etmişlerdi. Sened-i İttifak'la başlayan bu süreç Osmanlı'da II. Mahmut'un önleme girişmelerine rağmen devam ediyordu. Hak ve özgürlüklerin dillendirilmeye başlandığı bu süreçte yaşanan Sanayi Devrimi Osmanlı'yı bir çok açıdan etkilemeye başlamıştı. Osmanlı'nın çok uluslu ve çok dinli yapısı Avrupa'da gelişen milliyetçi akım karşısında zorlanmaya başlamıştı. Azınlıkları korumak ve onlara bağımsızlık vermek adı altında Osmanlı'yı saldırıların hedefine koymak istiyorlardı. Üst burjuva kurumları ve hakları Osmanlı'da tanınırsa, bu hakları sağlayan bir sınıf olmadığından imparatorluk daha çabuk dağılabiliirdi. Dışarıdan gelen hürriyet ve özgürlük ilkeleriyle, farklı ırklar farklı milletlere dönüştürülebilecek, demokratik olduğu savunulan bu haklarla üst yapıda çatışma oluşturulurken, verilmesi istenen mülkiyet hakkıyla da Osmanlı'yı kapitalizme açık hale getirmek hedeflenmişti.⁶⁰

Osmanlı Devleti Batı'dan gelen bu milliyetçilik akımının etkisini azaltabilmek için bir takım yenilik hareketlerine girişmiştir. Başlangıçta ayanların da kazanmak için uğraştığı mal emniyeti, servetlerin müsadere edilememesi, halk arasında kardeşlik ve eşitlik gibi ilkelerin sağlanmasına yönelik 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu ilan edilmiştir.⁶¹ Mustafa Reşit Paşa'nın, "yenilikler padişaha bağlı olamaz. Müesseseseleşmek gerekir ve Avrupa'nın medeni diye tabir edilen kurumları alınmalıdır" görüşü çerçevesinde şekillenen bu süreç Avrupa tarzı eğitim modeliyle medreseleri, İslam hukukuyla Avrupa hukukunu karşı karşıya getirmiş, burada bir ikileşme sorunu doğmuştur. Mevcut koşulların getirdiği bu süreç altında, bürokratlar arası rekabet, yönetimdeki Tanzimatçıları tenkit eden bir grubu doğurdu. Yeni oluşan bu grup hürriyetçi ve meşrutiyetçi bir görünüm arz ediyordu. Nihayet 1876 yılında Kanuni Esasiyle birlikte Birinci Meşrutiyet ilan edilmiş oldu. Küçükömer'e göre Batılaşma ve medeni olmak için yapılan bu yeni anayasa ve parlamentonun kurulması padişahın teokratik egemenliğini kısıtlamaya ve laikliğe giden yolu açmaya yöneliktir.⁶²

Küçükömer; halkın taşlar yerine oturdukça yapılan bazı uygulamaların kendi aleyhine olduğunu anlayacağını, laikliğin getirilişine şahit olanların da Sultan Abdülhamit'in safında yer alacağını söylemektedir. Sultanın İslam birliği projesini uygulamaya çalışması Tanzimat Dönemi'nin Batı yanlı bürokratlarıyla arasını açmıştı. Yönetici bürokratların gittikçe artan egemenliği ayanlar ya da eşraf egemenliği ile çatışabiliirdi. Bu süreç önce Tanzimat bürokratlarına sonra da Sultan Abdülhamit'e karşı hürriyet mücahidi olduklarını savunan Jön Türkler'in ortaya çıkmasına yol açtı. Küçükömer'e göre gerek Tanzimatçılar gerekse Jön Türkler Batı'da buldukları süre zarfında orada yaşanan sınıfsal

⁶⁰ Küçükömer, *Batılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 55.

⁶¹ Küçükömer, *Batılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 55.

⁶² Küçükömer, *Batılaşma ve Düzenin Yabancılaşması*, 60, 61.

hareketlerin Batı demokrasisinin gelişmesinde nasıl bir rol oynadığını analiz edememiş, mülkiyet-sınıf, iktidar ve sınıf ilişkilerini ve bunun organik bağlantılarını dikkate alamamıştır.⁶³

Bu sürecin sonunda 1908 Meşrutiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğa hâkim olmuş, 31 Mart Vak'ası'yla Sultan Abdülhamit tahttan indirmişti. Küçükömer tam da bu noktada şu tespiti yapmaktadır. “Onlar devleti ele geçirince her şeyin yerli yerine oturacağını sanıyorlardı. Fakat devleti ele geçirmenin toplumu ele geçirmekle aynı şey olmadığını bilmiyorlardı. Oysa onların toplumu yani halkı kazanması gerekiyordu. Onlar bunun yerine devleti elde etmek istiyorlardı. Osmanlı'nın bu bürokratları devlet gücünün temelinden bihaberdi. Ne yazık ki Türkiye'nin politik eliti de böyleydi ve hep de böyle kaldı.” Aslında Küçükömer içerde açıkça sınıf mücadelelerinin görülmediği, sanayi sektöründe yerli birikimin olmadığı ve ücret karşılığı emek gücünü veren sınıfının yeterince gelişmediği ve içerde laik-İslamcı, eşraf-köylü çekişmesinin saklandığı bu gibi ülkelerde iktidara sıçramanın kolay olduğunu fakat iktidarın bir süre sonra halkın asgari ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak duruma düşeceğini söylemektedir. Yine o, Türkiye'nin küçük bir memleket olarak kalışını ve imparatorluğun çöküşünü İttihat ve Terakki'nin hızlandırdığını savunmaktadır.⁶⁴

Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra ciddi bir rakip olmadan seçimlere giren İttihat ve Terakki seçimleri kazanarak parlamentoyu doldurdu. Fakat tam da Küçükömer'in söylediği gibi kısa süre içinde hem meclis çatısı altında hem de dışarıda büyük bir muhalefet hareketi başladı. Bu muhalefet hareketi neticesinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruldu ve İstanbul'da yapılan ara seçimi kazandı. 1911 sonrası yapılan seçimlerin açık ve dürüst olmadığını dolayısıyla meşru olmadığını savunan Küçükömer, Osmanlı devlet-asker birliğinin İttihat ve Terakki'de yeniden kurulduğunu söylemektedir. Buna rağmen seçimlerin ve dolayısıyla hükümetin meşru olmadığını savunan Halaskar Zabitan Grubu'nun oluşması demokrasi denemeleri sürecinde önemli bir adımdı. Bu grup kısa süre sonra İttihatçıları iktidardan düşürdüyse de Halaskar Zabitan Grubu, Balkan Harbi'nde iken İttihatçılar Babıali'yi bastı ve iktidarı zorla ele geçirdi.⁶⁵ İktidarı zorla ele geçiren ittihat grubu bazı devrimler yapmaya karar verdi. Fakat bu hareketler halk ile organik bir bağ kuramadıkları için yalnızlığa, soyutlanmaya, yapılan zorlamalarla halkla karşı karşıya gelmeye mecbur oldular.⁶⁶

Bu bürokrat grup üretici gücün temsil ettiği sınıf olmadan politikanın geçici otonomisine güveniyordu. Fakat üretim gücünü temsil etmeyen politik gücün devamlı olması mümkün değildir. Küçükömer'e göre politikadaki kısmi otonomisine dayanan Tanzimat ve Meşrutiyet bürokrati,

⁶³ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 61, 62.

⁶⁴ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 89, 90.

⁶⁵ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 91.

⁶⁶ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 94.

emperyalizmin istekleriyle uyuşan talihsiz rolü oynamıştır. Bu yaptığı hata ile imparatorluğun dağılmasına, yerli sermayenin ve sanatın yok olmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak halkı ve ulemayı karşısına almak durumunda kalmıştır.⁶⁷

Demokrasi denemeleri açısından Birinci Büyük Millet Meclisi'ne gelecek olursak burada var olan politik kuruluş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idi. Sonrasında buradan iki grup ortaya çıktı. Birinci grup Mustafa Kemal'in önderliğindeydi. İkinci grup ise Osmanlı'daki Hürriyet ve İtilaf Fırkası fikirleri paralelinde kurulmuştu. Birinci grup Cumhuriyeti ilan etmek istiyor, İkinci grup ise buna karşı çıkıyordu. Bu karşı çıkış Büyük Millet Meclisi'nin ikinci seçimlerinde kendisini gösterdi. İkinci gruptan hiç kimse aday olarak gösterilmemişti. Serbest seçim yoktu. Zamanında İttihat ve Terakki'nin yaptığını şimdi Cumhuriyet Halk Fırkası yapıyordu. Sonraki süreçte ne zaman serbest bir seçim yapılmak için çalışılsa Birinci Büyük Millet Meclisi'nde yaşananlar tekrarlanacaktı.⁶⁸

17 Kasım 1925'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'sı adında yeni bir parti kuruldu. Bu parti de Hürriyet ve İtilaf Partisi gibi İslamcı-Doğucu gruptan destek almak için harekete geçti. İstanbul basını bu yeni partiyi desteklemeye başlamıştı. Her geçen gün desteğini arttıran bu partinin örgütünü bütün illere yayması ve seçimlere girmesi Cumhuriyet Halk Fırkası için kabus olabilirdi. Tam da bu sıralarda çıkan Şeyh Sait İsyanı iktidara aradığı fırsatı sunmuş gibiydi. İsmet Paşa başbakan olarak Takriri Sükun Kanunu çıkardı ve İstiklal Mahkemeleri'ni yeniden kurdu. Terakkiperver Fırka gerici olarak kapatıldı. İsmet Paşa iktidarı, muhalif bir partiyi ortadan kaldırdığı için rahatlamıştı. Mustafa Kemal'in emriyle demokrasilerde muhalefet partilerinin olması gerektiği düşüncesiyle Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası kurduruldu. Halk Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısında kurulan diğer partiler gibi Serbest Fırka'ya da büyük ilgi gösterdi. Bir seçim yapılsa iktidar el değiştirebilirdi. Fakat Doğu'da dini kisveli çıkan olaylar neticesinde Fethi Okyar partisini kapattı.⁶⁹

CHP, serbest ve özgür bir seçim yapmadan uzun bir süre iktidarda kaldı. Bu süre zarfında CHP'ye karşı kendi içinde bazı muhalefet sesleri yükseldi ve sonucunda Demokrat Parti kuruldu. İlk kez yapılan serbest seçimlerde 1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelmiş oldu.⁷⁰1954 yılına gelindiğinde dış ticarete önemli bir azalma meydana geldi. Artan nüfusa iş ortamı oluşturmak ve gelişme sağlayabilmek için Demokrat Parti devletçiliğe girmek zorunda kaldı. Tarım alanında sanayiye destekleyecek mahiyette bir reform hareketi ortaya koyulmadan girilen devletçilik, dışardan ge-

⁶⁷ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 95, 96.

⁶⁸ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 97.

⁶⁹ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 99.

⁷⁰ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 109.

len kredilerin de azalmasıyla önemli sorunları beraberinde getirdi. Ekonomik anlamda istenilen gelirler sağlanamayınca 1953-58 yılları gittikçe artan enflasyona sahne oldu. Enflasyon bir taraftan gelişmeyi durdururken diğer taraftan da dış ticarete kapanmaya doğru götürdü ve bu da işsizliğe neden oldu. Küçükömer'e göre bu süreçten sonra ülkede ortam bozulmuş, bazı zümreler kaçakçılığa bazıları ise karaborsacılığa yönelmişti. Netice itibarıyla gelirlerin bölüşülme şartları değişmiş, ne kapitalist yol ne de devletçilik başarılı olamamış, Türkiye dengesizliklerle boğuşmak zorunda kalmıştır.⁷¹

Bin yıllık devlet geleneğimizin üst politik birimlerinde halkın olmadığını ileri süren Küçükömer, halkın bu süreç zarfında karar ya da yaptırım öznesi olmadığını söylemektedir. Bu halkın içinde sınıfsal niteliğin olamayacağını dolayısıyla da örgütlenmenin bulunmadığını anlatmaktadır. Yeni kuvvetli bir çağdaş devlet kurmanın halkı politik alana çekmekle ve onların bu anlamda yolunu açmakla mümkün olacağını belirten Küçükömer, Demokrat Parti'nin bu fırsatı 1950 seçimleriyle yakaladığını fakat yeterli düzeyde kullanmadığını, kullanmasına da fırsat tanınmadığını söyler. Bin yıllık devlet geleneğinde muhalefetin olmadığını, muhalefetin ise demokrasilerde devletin bir parçası kabul edildiğini anlatır.⁷²

Küçükömer, bu bölüme kadar demokratik hak ve özgürlüklere ulaşma noktasında Batı'da feodaliteye karşı çıkan burjuvaların önemini anlatmış, Osmanlı'da bu sürecin neden işlemediğine değinmiştir. Osmanlı sonrası Cumhuriyet döneminde kurulan partilerin de algıyı değiştiremediğini ve halkın karşısında konumlandıklarını söylemiştir. Burada artık Küçükömer'in demokrasiye dair görüşlerini kısaca açıklayacağız. Aslında yukarıda bahsedilen konular incelendiğinde Küçükömer'in demokrasiye bakışı ortaya çıkmaktadır. Küçükömer, Türkiye'nin üstten ve dışarıdan gelmiş dediğimiz demokrasisinde iki tarafın olduğundan bahseder. Taraflardan biri olarak İnönü ve CHP'sini, diğeri olarak da Cevdet Sunay, generaller ve Demirel'i saymaktadır. Devamında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri de dâhil olmak üzere bizim demokrasimizin "yukarıdan ve dışarıdan" niteliklerinde olduğunu söylemektedir. O, Türk demokrasisi için, "Emperyalist koşullar altında, daha çok Batı'dan alınıp getirilen ve Türkiye toprağına dikilen yabancı bir bitki gibidir." demektedir. Küçükömer sözünü, tarihi yapısıyla, Türkiye'de demokrasi şimdiki bir biçimde çiçek açabildi şeklinde bitirmektedir.

CHP'nin bu süreçte Osmanlı'dan gelen iktidar nimetini çeşitli yerlerdeki adamlarına dağıtmasının halk tarafından hoş karşılanmadığını söylemektedir. O, gerek parti içinde gerekse devlet idaresinde vatandaşlarından kopuk bürokrasinin hiyerarşik düzeni işletenlerin yanlış yaptığını, bu

⁷¹ Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 175.

⁷² Küçükömer, *Batılışma ve Düzenin Yabancılaşması*, 216.

düzenin hiçbir şekilde demokrasi olamayacağını söylemektedir.⁷³ Küçükömer daha sonra Ecevit'in, yukarıda bahsettiği konuyu açıklayan yorumunu aktarmaktadır. Ecevit konuyla ilgili şöyle söylemektedir; "...Bizde oyu pek önemsemeyen, garip bir demokrasi türü bekleyen bazı aydınlarımız vardır. Bir kısım aydınlarımız eski Osmanlı alışkanlığı ile halktan kopmuş insanlardır. Marx Türkiye'de doğsaydı sınır ayırımını proleter ve burjuva diye değil, halk ve aydın diye yapardı. Biz o biçimde aydınlardan ayrılarak gerçek aydın olmaya kararlıyız. Halktan kopmuş ayrı bir sınıf aydınlarla demokratik devlet idaresi yürütülemez." Küçükömer'in bu yorumu eserinde vermiş olması önemlidir. Aslında o da benzer iddiadadır. Halktan kopuk olan kişilerle demokrasinin tam anlamıyla gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir.⁷⁴

Küçükömer, demokrasi için halkın meclislerde yerini almasını ister. Bu anlamda iktidarın bir kısmına halkın da sahip olduğunu savunur. Doğrudan demokrasinin olabilmesi için de insanlar arası sosyal ilişkilerin ve kuralların doğrudan mecliste bulunan bu insanlar tarafından düzenlenmesinin gerekli olduğunu söyler. İnsanlar arasında düzen koymak için yukarıdan bir otoriteye gerek olmadığını, bunun Tanrı'dan inen kurallarla düzenlenmemesi gerektiğini ifade eder. Vatandaşların, politik toplumun iktidarını otonom olarak düzene koyan hukuk kaideleri ile kendilerini koruyabileceklerini dile getirir.⁷⁵ Küçükömer Roma'daki Magistralar'ın seçiminin, görev sürelerinin, sayılarının, yargılanabilmelerinin, hesap verebilir olmalarının ve kanunların yapılış tarzlarının incelenmesi sonucunda Roma'da doğrudan demokrasiyle karşılaşılacağını anlatmaktadır.⁷⁶

Buna karşın Doğu toplumlarında politik toplum özelliğinin dar bir çerçevede kaldığını itiraf eden Küçükömer, bizde de durumun benzer olduğunu, hatta politik toplumda görülen darlığın sivil toplumda da görüldüğünü söylemektedir. Demokratik vatandaşlık geleneğinin oluşmadığı bütün Doğu toplumlarında durumun benzer olduğuna değinmektedir.⁷⁷ Küçükömer demokrasiye geçiş için kendi oluşturduğu Demokratik Misak'ın kullanılmasını önerir. Tam anlamıyla sivil topluma geçişin demokrasi açısından önemli olduğunu savunan Küçükömer, halkın ve partilerin dışarıdan gelen ve üstten dayatılan yönetimi reddetmesi gerektiğini söyler.⁷⁸

Osmanlı'nın yıkılışı ile birlikte yaşanan otorite boşluğunun neticesinde Cumhuriyet öncesi ve dönemi boyunca milli egemenlik özleminin olduğundan bahseden Küçükömer, burada bahsedilen egemenliğin dışarıya karşı otorite boşluğunu doldurabilmek için ülkenin geleceğine, geleneksel

⁷³ İdris Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 1994), 83.

⁷⁴ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 90.

⁷⁵ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 136.

⁷⁶ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 141.

⁷⁷ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 149.

⁷⁸ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 172, 173.

mülke yani politik olana hâkimiyet özlemi şeklinde zuhur ettiğini anlatmaktadır. Bunun sonucundan milli hâkimiyetle içerde politik alanın dar tutulacağını, dolayısıyla milli hâkimiyetin özgürlük ve demokrasiden yoksun olacağını söylemektedir.

Küçükömer bu düşüncesini anlattıktan sonra, demokrasinin uygulanış biçiminde iki farklı partinin nasıl farklılaştığı konusunda Celal Bayar'ın ifadelerine yer verir:

Türkiye'de demokrasi 'hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve bunu Millet Meclisi bizzat kullanır' ilkesinden hareket edilerek mi uygulanacak, yoksa bazı yerlerde örnekleri olduğu gibi, muhtar kuruluşlara ve kurullara dayanan 'yumuşak bir halk hâkimiyeti' esasına bağlı kalarak mı yürütülecektir? Demokrat Parti iktidarı birinci fikre, Halk Partisi muhalefeti ikinci fikre sahip çıkmıştır.⁷⁹

Küçükömer, Celal Bayar'ın bu sözünü analiz eder ve en sonunda Bayar'ın Türkiye'yi küçük Amerika yapmak dileğinde olduğundan bahseder. Daha sonra Batı'nın politik kavramlarını almak için çalışanların orada yaşanan süreçleri görmezden geldiğini, bu kavramların form olarak alınıp reform diye tamamen farklı bir tarihi ve kültürel geçmişe sahip bir ülkeye, o ülkenin yapısını da yok sayarak yukarıdan emirle monte etmesini eleştirmektedir. Doğu toplumlarında gözükmeyen Batisal olguları, bu toplumun diline ve kavramlarına çevirmenin güçlüğünden bahseden Küçükömer, binlerce yıllık Doğu toplumlarında politikayı toplum ve halk yerine toplum üstü bir birimin yaptığını, halkın katılacağı bir karar alma organının bulunmamasının bu zorluğa yol açtığını savunmaktadır. Özellikle Doğu toplumlarında iktidarın bölünmemişliğine dayanan sistemlere karşı Batı'daki en despot krallıkların dahi dikkate almak durumunda kaldığı farklı düzeylerde otonom iktidar bölümlerinin olduğunu söylemektedir.⁸⁰

Küçükömer, Batı'da hâkim sınıf içinde yaşanan bu bölünmelerin giderek yeni ve farklı sınıfların mücadelesine dönüştüğünü, bu yeni sınıfların da iktidar bölümleri oluşturmasının yolunu açtığını belirtir. İktidar bölünmüşlüğü'nün en dar çağını temsil eden Roma Senatosu, papalık, krallar ve feodal lordların farklı alanlardaki mücadeleleri birbirini dengeleyen iktidar odakları olarak karşımıza çıkmalarına sebep olmuştur. Eski Yunan'dan günümüze kadar yaşanan değişimlerle birlikte yerel meclislerden, senatolardan, halk meclislerinden, konseylerden ve parlamentolardan şekillenen yönetim odaklarının ya karar verici ve yaptırımcı ya da karar alıcı ve yaptırımları denetleyici birer organ görevi gördükleri anlaşılmaktadır. İdris Küçükömer bu bilgileri verdikten sonra Doğu toplumlarında genel olarak bu tür organların neden gözükmediği sorusunun mutlaka sorulmasını, bunun cevabı aranmadan Türkiye'de ne anayasa kitabının yazılabileceğini, ne de çağdaş ve demokratik

⁷⁹ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 207.

⁸⁰ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 208.

yönetimin gerçek sahibi ve kaynağı olan vatandaşların gerçekçi bir halk anayasası yapabileceğini söyler.⁸¹

Küçükömer demokrasinin koşulunun politik hürriyetle politik iktidarın birlikteliği olduğunu söyler. Ona göre bu gerçekleşirse halka ait iktidarı önce halk tabanında ve diğer bütün yerlerde atıl olmaktan kurtarır ve aktif hale getirir. Bu ise karşıt görüşte olanları kontrol etme ve dengeleme imkânı vereceği için iktidarın tekelleşmesinin önüne geçer. Halk tabanında bu manada bir politik hürriyet ve iktidar olmadığında yönetimi ele geçirip iktidara gelmek demokratik anlamda iktidar olabildiğini göstermez. Dolayısıyla partiler gerçek anlamda parti olamaz. Ona göre durum böyle olduğunda seçim yeterli şartı oluşturmaz. Bunun yerine gelebilmesi için karşıt görüşlerin olması ve iktidarın bölünmüşlüğüne sağlanması gerekir. Öte yandan Küçükömer, Doğu toplumlarında binlerce yıldır toplumun üst politik birim tarafından düzenlenmesinin ve halkların politik alan dışında kalmalarının ortak bir hafızaya ve güdüsel bir davranış koduna götüreceğini söylemektedir. Bu güdüsel davranışın yukarıya itaat etme düşüncesinin yerleşmesine ve halka tahakküm kurma eğiliminin oluşmasına, bu anlayışın sonucunda da yukarıda tek adamın otoritenin temsilcisi olmasına yol açacağını dile getirmektedir. Bunun antidemokratik olduğunu belirten Küçükömer, bu düşüncenin binlerce yıldır yazısız bir anayasa hüviyetinde bizleri etkilediğini, bunun toplumsal ortak bir hafıza görevi gördüğünü ve öyle kolayca bir iki nesilde silinerek yeni yapılanmaya açık olmadığını anlatmaktadır.⁸²

Ona göre aşağıdan yukarıya doğru iktidara yaptırım uygulayacak demokratik kuruluşlar ve mekanizmalar yeterli miktarda oluşturulamamışsa, diğer bir deyişle iktidarın kaynağı ya da sahibi halk olamamışsa, hükümeti kurmak manasında iktidara gelmek halktan gerçekçi ve yeterli desteğin alınmadığını gösterir. Bu eksiklik de bizde yaşanan krizlerin kaynağını temsil eder. Bu yapının önemi bizim on yılda bir girdiğimiz kriz ortamında gözlemlenebilir. Bunu anlayıp çözemez, düşünüp pratiği ona göre düzenleyemezsek bizde demokrasinin bir varsayımdan öteye geçemeyeceğini, dramatik sonuçların her on yılda bir yaşanacağını dolayısıyla demokrasinin adeta bir oyun olarak kalacağını söylemektedir.⁸³

Çözüm olarak da hak ve yetkilerin halka verilmesini, halkın bunu ele geçirmesini, vatandaşların etkinliklerinin artması fikrini öne sürer. Örnek olarak 1982 Anayasası'nın yukarıdan dayatıldığını dolayısıyla antidemokratik olduğunu belirtir. Bu anayasanın halkın dışında yapıldığını ve sanki

⁸¹ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 209.

⁸² Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 211, 212.

⁸³ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 213.

bazı çevrelerin ve sınıfların diğerleri üzerinde üstünlük kurmasının emarelerini taşıdığını söylemektedir. Bu anayasanın değiştirilme girişimlerinin tarihi politik mirasın reddi gibi olacağını, çağdaş anlamda bir egemenlik ve meşruiyetin oluşmasının bu girişimle mümkün olduğunu dile getirir. Ona göre eğer siyasi partiler hâkimiyetin kaynağını halka dayandırır, bu ilkede birleşebilir ve anlaşabilirlerse on yılda bir yaşanan askeri darbelerle meşru bir engel koymuş olurlar.⁸⁴

Elbette bu bilincin oluşması için sivil topluma ihtiyaç duyulacaktır. Sivil toplum içinse sivil disiplin şarttır. Sivil toplum halkın kendisini hesaba katmasını öğretir ve bu bilinçle yaşamalarını öğütler. Bu noktada halkın etkin olamaması ülkenin zafiyetine yol açabilir. Bu zafiyeti ortadan kaldırmak için atılan her adım ve halkın etkinliğin artırılması için girilen her yol cuntacıların müdahale gerekçelerini ortadan kaldıracaktır. Bu yapı kurulursa başta siyasi partiler olmak üzere sendika ve parlamentolar güçlenecektir. Bunu yapı haline getirmek zor ve meşakkatli bir süreçtir. Fakat kaçınılmaz olarak yapılması gereken bir uygulamadır. Bu sürecin sağlıklı şekilde işletilebilmesi, halkın gerçek manada etkinliğinin artırılabilmesi için bilgi alış verişinin, haber ve haber kaynaklarının ulaşılabilir olması gerekir. Tek taraflı ve yanlı, yetersiz, değiştirilmiş ve saptırılmış bilgi kaynaklarının ortadan kaldırılması, bunların yerine de demokratik işleyişi esas kabul edenlerin kurulması gerekmektedir. Ancak bu şekilde halk doğru bilgiye ulaşacak ve sivil toplum olarak kendi gücünün farkına varacak, yönetimde etkin olma yoluna bu şekilde girecektir. Demokrasilerin olması halkın bu özelliğini devam ettirmesine bağlıdır.⁸⁵

Demokrasi devamlı işleyen bir referandumdur. Buradaki en önemli sorun halkın demokrasiye iradesi ile katılıp katılmadığıdır. Demokrasi bu tez üzerinden belirlenir. Bunu Küçükömer şu şekilde ifade eder: “Halkın önemli bir kısmı tebaa ise, bu takdirde kanunların yapılışına doğrudan ya da dolaylı olarak katılmamaktadır, işte bu zümre hâkimiyettir.” Küçükömer bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Toplumun önemli bir kısmı ekonomik ve tarihi baskılara şartlanmış olabilir. Bu şekilde düşünen halk politik hürriyetten yoksundur. Eğer mevcut durum bu ise o zaman o ülkede var olan hukuk egemen zümrenin hukuku olarak kabul edilir.⁸⁶

İdris Küçükömer'e göre halkla ilgili problemler politiktir. Bunun sonucunda alınacak kararlarda politik bir karar olma özelliği taşır. Yani sorunlara sebep olan bütün süreçler ve bu sorunların çözümleri politik kabul edilir. Bu noktada anlaşılması gereken, sorunların çözümüne dair karar alma

⁸⁴ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 225.

⁸⁵ Küçükömer, *Sivil Toplum Yazıları*, 226.

⁸⁶ İdris Küçükömer, *Cuntacılıktan Sivil Topluma* (İstanbul: Profil Kitap, 2013), 147.

sürecine nelerin dahil olduğudur. İdris Küçükömer'e göre karar alma sürecine nelerin girmiş olduğunu bilmek Türkiye'de demokrasi adına oynanan oyunların tespitinde yol gösterici olacaktır.⁸⁷

Politik süreçler sosyal sınıflar arasındaki çatışmalardan doğmaktadır. Yani politika sosyal grup veya sosyal sınıf arasındaki çatışmalardan doğacaktır. İşte bu sosyal çatışmayı ortaya çıkaran sınıflar demokrasinin önemli bir parçasıdır. Ekonomideki değişimler yeni sosyal sınıflar meydana getirebilmektedir. İşte bu sosyal sınıflar karar mekanizması içinde olabilmek için kendilerinin sürece dâhil olması gerekir. Partilerin etkin karar alma yapısı mutlaka sosyal grup ve sınıfları içine almalıdır. Sosyal rasyonellik ancak bu şekilde sağlanabilir.

Türkiye tarihinin sosyal açıdan durgun olduğu dönem bitmiş ve dinamik olduğu dönem başlamıştır. Bu dinamik alan bir ilerleme ortamı oluşturmuştur. Bu ilerleme ise radikal görüşlerin var olmasıyla olmuştur. Statükocular yani var olan sosyal yapıyı korumak isteyen kitleler ancak karşısında radikal bir kitlenin doğmasına sebep olur. İlerlemeyi sağlayansa bu kitledir.⁸⁸

Sonuç

Batılılaşmayı, Doğu toplumlarının Batı'nın gerisinde kalmışlıklarını anlaması ve bunun telafisi için gösterdikleri değişim çabası şeklinde ifade etmek mümkündür. Bunun sonucu olarak Batılılaşmanın, ekonomi, siyasi hayat ve sosyal hayat üzerindeki etkileri gün geçtikçe artmıştır. Türkiye'deki bazı düşünürler değişim ve ilerleme konusunda Batılılaşma kavramına ihtiyacımız olduğunu düşünürken bazı düşünürler ise bu kavramın bizi başkalaştırdığını savunmuştur. Kısaca Batılılaşma kavramı bazılarına göre kaçınılmaz ve alternatifsiz bir ilerleme yoluken bazılarına göre yabancılaştıran ve medeniyeti tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür.

İdris Küçükömer ise Batılılaşma kavramını incelerken öncelikle bu kavramın hangi tarihi süreçlerden sonra ortaya çıktığını anlamaya çalışmıştır. Bu araştırmanın neticesinde vardığı sonuç Batının içinden geçtiği sürecin Batılılaşma kavramını oluşturduğudur. Tarihsel süreç irdelendiğinde Türkiye'nin Batı'dan farklı bir tarihsel süreçten geçtiği ve Batılılaşmanın Türkiye'ye tam anlamıyla uygun olmadığı fikri ortaya çıkacaktır. Küçükömer ayrıca Batılılaşmayı anlamak için kapitalizmin de anlaşılması gerektiğini söylemektedir.

Burada karşımıza çıkan diğer bir kavram da sivil toplumdur. İdris Küçükömer toplumları bu bakış açısıyla değerlendirirken temel problemleriyle birlikte artı ve eksi yönlerini de ele almakta, değerlendirmesini bu çerçevede yapmaktadır. Ona göre Batı'nın sivil toplum anlayışına yatkın olan

⁸⁷ Küçükömer, *Cuntacılıktan Sivil Topluma*, 59.

⁸⁸ Küçükömer, *Cuntacılıktan Sivil Topluma*, 64-67.

tarihine karşılık Doğu kültürünün sivil toplum anlayışına uzak oluşu bu yapının oluşturulmasının önünde engel olarak durmaktadır. Buradan hareketle İdris Küçükömer'in sivil toplum kavramından ne anladığı daha da önem kazanmaktadır. O, sivil toplumu şu şekilde tanımlamaktadır: “Toplum içinde yaşayan insanların hayatta kalabilmeleri için gerekli olan zorunlu ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanması (üretim, paylaşım, bölüşüm ve mübadeleye) için oluşturulmuş ilişki biçimidir. Ona göre sivil toplumun oluşabilmesi için Batıya has özelliklerin benimsenmesi ve uygulanması gerekiyordu. Bu anlamda demokratik düzenin tam manasıyla tesis edilmesi ve uygulanabilmesi için öncelikle sivil toplumun teşekkül etmesi gerekiyordu. Bu süreçlerle birlikte ülkede demokratik nizam sağlanabilecekti. Küçükömer, Batılı bir toplum gibi örgütlenmenin, çağdaş bir sivil toplum anlayışının yerleşebilmesi ve gerçek manada uygulanabilmesi için Doğu toplumlarına has olan özelliklerin terkedilmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Çünkü ona göre Batı toplumlarında uygulanmakta olan ve özel mülkiyete dayanan sınıflı bir toplum yapısı sivil toplumun oluşmasını sağlayabilir. Doğu toplumları ve kültürleri ise kolektif mülkiyet temelinde bir devlet sistemi öngördüğü için Batılı anlamda bir sivil toplum oluşumuna izin vermez.

İdris Küçükömer, demokrasi konusuna değinirken bölünmüş devlete olan ihtiyaçtan bahsetmektedir. O, burada iktidarın bölünmüşlüğü ile devletin bölünmüşlüğünün kastedilmediğini, bunun devleti devlet yapan bir gereklilik olduğunu söylemektedir. Demokrasinin ise devamlı surette işleyen bir referandum olduğunu dile getirir. Ona göre halkın demokrasiye iradesi ile katılması, kanunların yapılışına doğrudan ya da dolaylı şekilde müdahil olması gerekmektedir. Demokratik bir ortam için hak ve yetkilerin halka verilmesinin, halkın bunu ele geçirmesinin ve vatandaşların etkinliklerinin artmasının gerekli olduğunu söyler.

Kısaca Akat'ın ifadesiyle İdris Küçükömer, aklı, bilgisi ve hümanizması ile liberal demokrasinin Türkiye'de egemen olmasını arzularken, karşılaşılan bir takım tarihsel engellerden ötürü bu düşüncenin artık mümkün olmayacağına inanan, gönlü demokrasiden yana bir aydındır.

Kaynakça

Akkol, Mümtaz. “Levent. Batılılaşma ve Sivil Toplum Kavramları Üzerinden İdris Küçükömer'in Türk Siyasal Düşüncesindeki Yeri”, *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi* 5/2 (2018).

Ateş, Toktamış. *Demokrasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.

Asal, Caner. "İdris Küçükömer Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 / 2 (Ekim 2018).

Ay, Esra. *Türkiye’de Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişimi ve Din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Bekcan, Umut. *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

Büyükkaragöz, Savaş -Kesici Şahin . *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını, 1998.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, 4 /1981-2000, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1 / 1923-1940, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2 /1941-1960, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, 3 / 1961-1980, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003. Devrim, Hakkı – Araz, Nezihe, *Meydan Larousse*. 3. İstanbul: Meydan Gazetecilik, 1987.

Dinçaslan, Mehmet- Akyazı, Haydar. "Osmanlı-Türk Toplumunda İktisadi Geri Kalmışlık Sorunsalı: Ülgener ve Küçükömer’den “İnsan” Faktörünün Önemine". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 27 / 1 (Mayıs 2018).

Duverger, Maurice. *Siyasal Partiler*, çev: Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.

Kafkasyalı, Emine Gülselcen. "İdris Küçükömer’in Batılılaşma ve Sivil Toplum Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/4, (2016).

Ergün, Sümeyye Beyzanur. *Türk Aydınının Din Anlayışı (Sezai Karakoç ve İdris Küçükömer Örneği)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 1990.

Eroğul, Cem. *Anatüzye Giriş*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2000.

Heredotus. *Heredot Tarihi*. çev. Müntekim Ökmen, Yunanca Ashyla Karşılaştıran ve Sunan: Azra Erhat, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.

- İnalçık, Halil. *Sened-i İttifak ve Gülbane Hatt-ı Humayunu, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları İncelemeler*. İstanbul: Eren Yayınları, 1996.
- Kalkandelen, Zülal. *İdris Küçükömer'in Tezleri İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2012.
- Kemal H., Karpat. *Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kışlalı, Ahmet Taner. *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Köker, Levent. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Kuçuradi, İonna. *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996.
- Küçükömer, İdris. *Anılar ve Düşünceler*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994a.
- Küçükömer, İdris. *İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994b.
- Küçükömer, İdris, *İdris Küçükömer Bütün Eserleri: Halk Demokrasi İstiyor Mu?*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994c.
- Küçükömer, İdris. *İdris Küçükömer'in Bütün Eserleri: Sivil Toplum Yazıları*. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye İdare Tarihi*. Ankara: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1979.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Özer, İnan. "Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14 / 1, (Temmuz 1996) .
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih-İlkeçâğlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Sayar, Ahmet Güner. *İdris Küçükömer*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.
- Sezen, Saim. *Seçim ve Demokrasi*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994.
- Şenel, Alaeddin. *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*. Ankara: AÜ. SBF Yayınları, 1968.
- Tanilli, Server. *Uygurluk Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 1992.

Touraine, Alain. *Demokrasi Nedir?*, çev. Olcay Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Timuçin, Afşar. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: BDS Yayınları, 1992.

Türköne, Mümtaz'er vd. (ed.). *Siyaset*. İstanbul: Lotus Yayınevi, 2003.

Yavuz, Mehmet. *Osmanlı-Türk Devleti'nde Bürokrasi Kurumunun Rolü: Heper Ve Küçükömer Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.